

ervaring, in verlorenheids-ervaring, in zaligheids-ervaring.

Dat is niet goed. Wij moeten leven enkel uit het geloof; zoo wil God het; dat alleen maakt rijk en zalig. Wie dat verstaat zal ook niet meer vragen: „mag ik geloofsbelijdenis doen?"; die mens geloof — en doet daarvan belijdenis.

Wat zou het toch heerlijk zijn, als het geloof meer over ons leven heerschte, meer het één en al van ons bestaan was.

D. v. D.

HET BOEK VAN DE WEEK

Reformatische polemiek.

Doleantie-stemmen, bijeengebracht door Dr. J. C. Rullmann. — Uitgave van J. H. Kok N.V. te Kampen, 1936.

II.

Met de typeering van dit boek der veelsoortige Doleantie-stemmen als boek-van-polemiek hebben we het evenwel nog niet in zijn meest karakteristieke eigenaardigheid aangeduid.

Wanneer we het wat nauwkeuriger nagaan, dan merken we spoedig, dat het hier gaat om een bepaald soort polemiek, een der pijnlijkste, moeilijkste, gevaarlijkste... helaas ook een der noodzakelijkste.

Ook dezen karaktertrek van het prachtige boek kunnen we het beste zien tegen den achtergrond van Groens levensstrijd, die tegelijk is Groens levensstrategie.

Groen heeft naar alle mogelijke „zijden" en met alle mogelijke personen gepolemiseerd. Tegen liberalen en conservatieven, tegen ultramontanen en moderneren, maar vooral ook tegen zijn „vrienden", zijn „broeders" heeft hij zijn puntige, rake polemiek gericht.

Juist deze laatste polemiek is voor Groen pijnlijk, bitter, altijd teleurstellend geweest. Groens leven is daardoor een aaneenrijging van de meest ontmoedigende desillusies geworden. Hij heeft er onder geleden, meer, dan iemand ooit vermoeden zal. Telkens weer klinkt zijn klacht juist over zijn strijd. Toch hield Groen er nooit mee op — het voeren ervan was immers een levensbelang voor kerk en volk.

Is misschien wel goed iets van dezen strijd in herinnering te brengen, juist in verband met het boek, dat we bespreken.

Karakteristiek voor den broeder-twist is met name wat in 1843 voorviel tusschen da Costa en Groen.

Groen is in dien tijd het middelpunt van een groote, scherpe actie tegen de Haagsche Synode van het Hervormd Kerkgenootschap. De Synode had, in verband met ingekomen adressen, zich min of meer laten ontvallen, dat alle predikanten in de Herv. Kerk gehouden waren het wezen en de hoofdzak der kerkleer aan te nemen.

Deze synodale uitspraak werd nu het uitgangspunt van Groens agitatie. Dringend werd aan de Synode gevraagd uit te spreken, dat met dat „wezen" en die „hoofdzak" bedoeld waren „die waarheden, welke door de Opstellers der Formulieren en door de Nederlandsche Hervormde Kerk ten allen tijde als fundamenteel zijn beschouwd".¹⁾ Toen de Synode geen nadere verklaring wilde geven en bovendien uitdrukking, dat ze alleen op aanklachten zou ingaan, die langs reglementairen weg waren ingebracht, schreef Groen een prachtige brochure „Aan de Herv. Gemeente", waarin hij den ellendigen toestand der kerk schilderde en vooral het wonderlijke geknoei der Synode aan de kaak stelde. Acht gevend op den wenk der Synode spoorde hij nu Kerkeraden en gemeenteleden aan alles te doen wat mogelijk was tegen de onzuivere prediking en sacramentsbediening. Men moest protesteeren, de bezwaren inbrengen langs den weg, dien de Synode zelf gewezen had.²⁾

Diep was de indruk, dien Groens actie maakte. De Synode, innerlijk duchtig verdeeld, was in groote verlegenheid gebracht. Haar onwaarschijnlijkheid en dubbelzinnigheid waren door Groen in 't witte licht der waarheid gebracht. Met spanning zag men overal uit naar wat de Synode nu zou besluiten. Wat zou 't worden: nog erger geknoei of een radicale verandering van richting?

Toen in die dagen van groote spanning kwam plotseling da Costa voor den dag met een brochure „Rekenschap van gevoelens". In die brochure betoogt hij met klem en gloed, dat de onvoorwaardelijke handhaving der oude belijdenisschriften een belemmering is voor den strijd en den bloei der kerk. Van onderteekening der belijdenis wil hij dan ook niets weten, evenmin als van een kerkrechtelijken strijd, waarvan Groen juist alle heil verwachtte. De Kerk is ziek en moet doorzielen en uitzieken. De kwaal der kerk kan niet door afsnijding en middelen van

bedwang worden overwonnen. De ontwikkeling der krankheid aan de eene zijde en de vrije en ruime toediening van Gods Woord aan de andere zijde, dat is wat de Vaderlandsche kerk, naar da Costa's meening, noodig heeft. En het eenige wat de Synode behoeft te doen is: onpartijdig te wezen! Aan voor- en tegenstanders der waarheid moet evenveel ruimte en plaats om te spreken en te leeren worden geschonken!

De Haagsche Synode, die kort na de verschijning van da Costa's geschrift samenkwam, had nu wel zeer gemakkelijk spel. Da Costa had haar gered en haar tegenstanders verslagen. Ze bleef dan ook bij de vroegere verklaring en gaf geen naderen uitleg.

Groen heeft bitter geleden door deze daad van da Costa. Zijn strijd was toen verloren. Bovendien waren sindsdien de geleerden der „broeders" verboden.

Ja, heel groot zijn de gevolgen geweest van da Costa's felle aanval. „De opkomst van de ethisch-irenische rigting, van de orthodoxie, waarmee ook da Costa schier onophoudelijk te worstelen heeft, (is het) gevolg ook van zijn eigen anticonfessionele wapenkreet in 1843 geweest".³⁾

Dertig jaar na deze droevige geschiedenis schrijft Groen:

„Vreemdeling ben ik (na veertig jarig strijden en lijden) in mijn eigen Land.

De oorzaak dezer raadselachtige onbekendheid ligt grotendeels in een diepgeworteld vooroordeel. Geworteld in het misverstand over de Formulier-kwestie. In 1843. Ten gevolge van DA COSTA's Rekenschap van gevoelens, waardoor de Synode, op het oogenblik dat ze in de uiterste verlegenheid gebracht scheen, over de Adressanten, zonder slag of stoot, getriumfeerd heeft".⁴⁾

„Het misverstand van 1843 heeft op den geheelen kerkregtelijken en politieken toestand voortdurenden invloed".⁵⁾

Groen heeft zeker niet de diepte van dit geschil gepeild. Ten opzichte van zijn vrienden leed hij meermalen aan een „vrijwillige blindheid", ten gevolge waarvan hij niet doordrong tot den principiëelen achtergrond van een conflict. Zoo was het ook met dit geschil tusschen hem en da Costa. Hij kan er niet meer in zien dan een „misverstand", een verschil in „nuance".

Scherper hebben Ds Barger en Ds des Amorie v. d. Hoeven gevoeld, waar de schoen wrong. Barger herinnert Groen er aan, dat da Costa de formulieren houten degenen noemde⁶⁾ en dat 't da Costa is geweest, die het eerst de phalanx tot kerkelijke samenwerking heeft gebroken.⁷⁾

En de remonstrantsche predikant des Amorie v. d. Hoeven, voor wien da Costa hooge achting had, schreef, dat da Costa „wat het stuk der formulieren betreft, zoo geheel Remonstrantsch (was), dat Arminius hem tot zijn opvolger verlangd en Bogerman hem uit de Synode gejaagd zou hebben". Da Costa omhelst de denkwijze der remonstranten, al verguist hij hun namen.⁸⁾

Juist dit conflict heb ik met eenige uitvoerigheid besproken. Want deze botsing is, zooals reeds werd gezegd, het begin geworden van heel veel ellende. Sinds dat jaar is Groen bij de irenischen de bekrompen formulierknecht enz. Maar bovendien is juist dit conflict belangrijk, omdat geen enkele persoonlijke rivaliteit of afkeer erbij in het spel was. Groen en da Costa waren vrienden in den nobelsten zin des woords. En daarom is deze strijd het bewijs dat juist ook in een kring van innige geestverwanten, tusschen de leden van één gezindte scherp verschil rijzen kan en dikwijls rijzen moet. Wanneer er niet een buigen voor de Schrift gevonden wordt over heel de linie, dan moet de strijd uitbreken en dan moet ze uitgestreden worden. Gebeurt dat niet, dan maakt de synthese van wat in den grond niet één is, bijna iederen arbeid in Gods koninkrijk onvruchtbaar.

De smartelijke ervaringen van 1843 waren profetie voor Groens verdere levensarbeid. Die wordt een lange reeks van bittere teleurstellingen.

In 1845 komt voor het eerst in Amsterdam samen een groep „Christelijke Vrienden". Groen is de erkende leider. Men zal spreken over de belangen van kerk en volk en bevorderen allerlei arbeid in Gods Koninkrijk. Een tijdschrift wordt opgericht. Groen schrijft schitterende artikelen over de kerkelijke toestanden, later gebundeld in „Het Regt der Hervormde Gezindheid". Zou er weer een begin komen van kerkelijke actie? Nee — de „vrienden", vooral Beets, verzetten zich. Beets de man van het bekende: „Laat de Kerk staan, God laat haar ook staan". En de „Christelijke vrienden" besluiten, dat op hun vergaderingen over de belangen van een bepaald Kerkgenoot-

schap wel raad mag worden ingewonnen en geredeneerd, maar nimmer een besluit zal mogen vallen tot eenigen stap of maatregel. Alweer was Groens actie lam geslagen door de „broeders". En in 1854 spat de vergadering der vrienden voorgoed uiteen, juist tengevolge van de kerkelijke kwestie.⁹⁾

Het jaar 1850 is voor de christelijke, de calvinistische actie een jaar van groote betekenis geweest. Toen immers werd Groen hoofdredacteur van het dagblad „De Nederlander". Het eerste antirevolutionaire dagblad. Ontzaglijk veel heeft hij ervoor gedaan. Duizenden guldens heeft het hem gekost. Schitterende artikelen heeft hij erin geschreven. Lang heeft het blad helaas niet bestaan. In 1855 verscheen het laatste nummer. En de oorzaak van dit staken? Weer is die voor een groot deel te zoeken bij de „broeders"! Later schrijft Groen: „Denk aan 1855 toen de Nederlander (omdat, medestander van Wormser en da Costa, ik, in het oog der vrienden, te streng orthodox was) gestaakt werd". En Groen noemt zelf de grieven, die de „vrienden" tegen hem hadden: „gij waart te formuliergezind, te juridiek, te haastig, te fel, te weinig aan den eerbied voor de bestaande magten in de Kerk, voor de Synode, en zelfs ook aan de ondergeschiktheid voor de predikanten(!), gedachtig".¹⁰⁾

Ook het jaar 1857 is voor Groen een jaar van bittere teleurstelling geweest.

Groen wilde christelijk, nationaal onderwijs. En den besten weg daartoe achtte hij een facultatieve splitsing van de openbare school. Er moesten komen Israëlitische, Roomsche, Protestantische scholen, al naar gelang de godsdienstige gezindheid der inwoners van stad en dorp. Na een uiterst pijnlijke historie wordt niet Groen, maar diens vriend v. d. Bruggen kabinets-formateur. En v. d. Bruggen schenkt ons volk de afschuwelijke schoolwet van 1857, waarin onder den naam van „christelijk", het neutrale onderwijs aan heel de natie wordt opgedrongen. Er zouden „christelijke deugden" moeten worden aangeleerd in de openbare school. Maar dan deugden van een christendom, waaruit „alle leerstellige en dogmatische bestanddeelen, alles met één woord, wat tot het begrip des Christendoms, van zijne waarheden, van zijne feiten, van zijne geschiedenis behoort" was verwijderd.¹¹⁾ Zoo had Thorbecke het in de Kamer voorgezegt en zoo nam v. d. Bruggen het van harte over.

Nooit is Groen meer gewond, gegriefd, teleurgesteld geweest dan toen. Na de aanneming der wet nam hij onmiddellijk ontslag als lid der Kamer.

En nu het tragische. Als Groen naar de oorzaak van de totstandkoming van deze heillooze wet zoekt, dan komt hij weer terecht bij de „vrienden". Het „doordrijven" van de schoolwet van 1857 werd mogelijk „door de medewerking van sommigen onzer voortreffelijkste geloofsgenooten"¹²⁾. Zij lieten zich meezuigen in den liberalistischen en conservatieven stroom en pleegden verraad aan hun christelijk beginsel.

Op deze wijze zouden we nog een tijd lang kunnen doorgaan en 't blijft altijd hetzelfde droevige refrain: de „vrienden" hebben altijd Groen tegengewerkt.

Als de schoolwet van 1857 er eenmaal is, wil Groen een zoo streng mogelijke naleving van het neutraliteits-beginsel in de school. Met groeiende zorg ziet hij hoe onder het mom van een quasi-christelijkheid en gedekt door de uitdrukking „christelijke deugden" in art. 23 der schoolwet, de openbare school de secte-school wordt der Modernen. De Moderne richting heeft in die school een prachtig propaganda-middel en — het wordt door den Staat bekostigd.¹³⁾ De opzet is de school te bezielen met de religie van het ongelooft.¹⁴⁾ En daar verzet Groen zich tegen met alle kracht. Hij wil „de meest volkomen godsdiensteloosheid der Staatsschool".¹⁵⁾ Zoo is ze het minst gevaarlijk voor 't Schriftuurlijk geloof. Zoo blijft zij nog het meest bruikbaar voor Christen-ouders, die geen bijzondere school hebben voor hun kinderen. Zoo vertoont zij zoo zuiver mogelijk het karakter, dat zij volgens de wet hebben moet. Als de school zoo haar waren aard toont wordt de toestand zulver en zullen de christen-ouders als 'teenigszins kan bijzondere scholen oprichten voor hun kinderen.

En zie, als Groen zoo tot klaarheid wil brengen en poogt te redden wat te redden is, dan durft Beets, de vredelievende Beets, die massa's vrome versjes schreef en vele boeken vol „stichtelijkheid", dit streven van Groen daemonisch en misdadig te noemen.¹⁶⁾

9) Vgl. Rullmann, Kerkherstel, pag. 51 v.v.

10) Ned. Ged. II, pag. 386 (1871) vgl. voor deze kwestie ook Ned. Ged. I, pag. 47.

11) Groen, Vrijheid van Chr. Nat. onderw., pag. 126.

12) Ned. Ged. III, pag. 297; vgl. pag. 272, 305 en VI, pag. 25.

13) Ned. Ged. I, pag. 29, 123; III, pag. 305.

14) Vrijheid van Christ. Nat. Onderwijs, pag. 50. Later worden deze woorden door Groen telkens herhaald.

15) Ned. Ged. II, pag. 395.

16) Ned. Ged. I, pag. 156, 164, 176 v.v.

1) Adres a. d. Synode 1842, pag. 9.

2) Aan de Herv. Gem. 1843, pag. 95—98.

3) Ned. Ged. V, pag. 100.

4) Idem, pag. 17.

5) Idem, pag. 19.

6) Idem, pag. 102.

7) Idem, pag. 101.

8) Idem, pag. 103.